

առանց ինչ աւելարանութեան կարող եմք ասել, թէ Հայք միայն ի սկզբանէ ընկերութեանց աշխարհի մինչև ցարդ կային ականաւոր վաճառականք արեւելից:

Բայց «Ոչ միայն արեւելեան վաճառականութիւն» տեսքը եղեն Հայք, ասէ Մարթինիէ, այլ մասնաւորապէս «մեծ ունին և յեւրոպեան քաղաքս»: Աս այս շնորհապարտ համարին զանձինս՝ Շահաբասայ, որ անբաւ աղետիւք լցեալ զՀայաստան, ի ձեռն Հայոց հոգացաւ բարգաւաճել զաշխարհն վաճառականութեամբ. ի նոսա յանձնեալ զմետաքս և ըզկերպաս ծաւալել յԵւրոպ: Եւրոպայն իսկ դաշինս կուեալ էր Ռուսիոյնց ընդ Վենետիկոյ և Գենուայ, և ի վաղուց ևս ի տասներորդ դարէ հետէ կարծեմ ծանօթացեալ մերոցն ընդ Վենետիկցիս ի Տրապիզոն, յորժամ ընդ Եւրոպայ գնային: Խաչակիրք կրկին ծանուցին Եւրոպայ զյաջորդութիւն ազգիս յայն արուեստս. այլ յորժամ տէրութիւն ի սպառ բարձաւ ի նմանէ, և Շահաբաս ձեռննուտ եղև, ազատագոյն ևս յաւաջ խաղացին Հայք յաշխարհս բարգաւաճս, և վաճառականութեամբ մերովք լցան Հոմմ և Փլորենտինա, Ուտինէ, Ռիմինի, Հուսեհնա, Մեքոնա, Պիսա, Վենետիկ և ամենայն Իտալիա: Լեհաստան ասպնւ ջական եղեալ գաղթականաց մերոց՝ մեծաքաղ յառաջ ընթացաւ յարուեստս և ի քաղաքական բարեգործութիւնս. թերակղզին Ազախու ժողովեալ զնոսին՝ կրկին արծարծեցաւ ի բորբոքն յայն զոր արկեալ էր Գենուացուց. Թաթարք՝ նոր ճաշապարհս օգտից ուսան ի վտարանդեացն Անուոյ. հիւսիսայինն Գերմանիա ճոխանայր յառատութեան Հայոցն եկելոց ի տոնավաճառս իւր, և նոքք կրթէր ի վաճառականութեան արուեստին, ասէ ոմն մատենագիր. իսկ հարաւայինն՝ գործակցութեամբ մերոցն ստացաւ զմեծ փարձամուծութիւն: Ռուսաստան ի ձեռն Հայոց ծաղկէր, Հոլանտա զՀայն գտանէր իւր մտերիմ գործակից. թերակղզին Իբերիան ձեռն տուեալ ի Հայն՝ տանէր զնա ի խորագոյն սահմանս ամերիկեան և ասիական աշխարհաց. Գաղղիա ի հեռուստ մեծարանս ընծայէր և հրաւէր կարգայր նոցա, փութայր և Ռիշլիէօ վանս ընդարձակս կազմել վասն բազմութեան Հայոց: Եւ գու ինքնին նորդ Կարբեգոն, ծովիւ խանդ Անգղիա, պարտական ես Հայոց և վասն վաճառականացն որ ի Ղոնտոն, «Յորոց ընդ» ի խումբս բազում անգամ բաղխիմ, ասէ Էստիսըն, ի շրջել իմում ի հրապարակին վաճառականացն, և վասն դիւրագոյն օրինակի հաշուեգիր տօմարին նոցա, և յաւէտ վասն հնգկային վաճառականութեանդ. զի ընդ հետս Հայոց ուսար կուեալ զբազում կողմանս ճոխահարուստ աշխարհին: «Այնպէս իմն ի կողմանս յայտոսիկ հաստատեալ» է Հայոց զվաճառականութիւն իւրեանց, ասէ Պիշինկ, զի խոչ մեծ լիցի Եւրոպացուց մուտ գտանելոյ անդր, և անգամ Անգղիացուց՝ որոց ի փեկու միայն է կալուած փոքրիկ: Եւ յիւրաւ. զի մինչ սոքա հազիւ մուրացածոյ գործատուս ինչ կանգնէին յափուսն Հնդկաց, Հայք ի Սիամ, ի Մոզոլ, ի Պենկալա, ի Եւրոպ, ի կրդ

զիս փիլիպպեան, ի Մանիլա, ի Պորնէոլ, ի Սուամորա, ի Սինկափուր, և ի շրջափուս Ուկիանու ընդ հոյակապ եկեղեցեաց կառուցեալ ունէին զթանգարանս ճոխութեան: Եւ ոչ զկայ առեալ անդանօր, յառաջ անցանէին ի սահմանս Չինաց և ի սպառուածս Ռուսաստան աշխարհի, յԱժտերիս, ի Մոզոլ և ի Սիպերիա, մինչ գեռ ի նմին ժամանակի և կարաւանք նոցա հերձեալ անցանէին ընդ աւազակոյտն ծով Սահայ: Եւ մինչև ցայսօր ոչ միայն յամենայն կողմանս աշխարհի սփռեալ են Հայք, այլ են բազում տեղք յորս Անգղիացիք և Հայք միայն մտանէն: Այլ բարէ, քանի՜ խտրէ ի նոսա... Անգղիացին սանձակալ ալեաց Ուկիանու՝ զԺուս և զհոգմն լծեալ ցամաքաթև և ծովաչու կառացն՝ ակաղձուն գոգովք սլանայ յոլորտս երկրի. իսկ Հայն անդր և անտերունջ իբրև հետի և անթաց ընթացիւք սահմանս վաճառականութեան իւրոյ գործէ զնոյն սահմանս Անգղիացուց, մանաւանդ թէ զժապա աշխարհի:

Սակայն արժան և ի գէպ էր Հայոց առաջին վաճառականս աշխարհի լինել, որպէս կոչեն և յԵւրոպացուց շառք զնոսա. զի է նոցա ոգի սեպ. հական, բերումն բնատուր և անընդգիմակաց, յոր սակս ասաց ոմն. «Եւրոպայ յաջորդեցին Հայք ընդ ամենայն տէրութեամբ»: Ի նոցա անխոյժ զօրութիւն ի տարաշխարհիկ ընթացս, երազա միտ տեսութիւն ի կնձիւս հաշուց, վսեմութիւն և ազնուութիւն բարուց՝ որով գլեն զհամարուեստիւք, անխարդախ հաւատարմութիւն՝ փայտալ յամենեցուն, և ի վերայ ամենայնի՝ ազգակցութիւն ընդ արեւելեայն՝ որով սիրելի են նոցա, և համա կրօնութիւն՝ որով յօժարագոյնս ընտելանան ընդ արեւմտեայն:

(Աւարդն յառաջիկայս:)

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Սպանիացուց առաքինի:

Գէշ կեանք անցնողը՝ կեանքը վախով կ'անցնէ: Բարիք կ'ուզես նէ՝ փնտռէ, բայց չարիք կրելու ալ սպասէ:

Ապերախտ չեղող մարդուն ուզէլէն առաջ տուր: Լաւ է կոյր ըլլալ՝ քան թէ աղէկը գէշ տեսնալ: Ան մարդն է հարուստ որ աղէկ բարեկամներ ունի:

Շխտակ ճամբէն քալէ, չես իյնար. իյնաս ալ նէ՝ շուտ կ'ելէս:

Արդար վաստակն ալ կրնայ կորսուիլ. բայց ա. նիրաւ վաստակը՝ ինքն ալ կը կորսուի, զինքը պա. հոյն ալ կը կորսնցնէ:

Գէշ խօսքին բացած վերքը աւելի խորունկ է՝ քան թէ սուրգանակներ: